

EERSTE JAARGANG
NUMMER 2

KLEIO

VERENIGING
VAN GESCHIEDENISLERAREN
IN NEDERLAND

BESTUUR:

L. J. M. VAN DE LAAR *Voorzitter*

H. SINNEMA *Secretaris*

P. Avontuurstraat 70 Breda, Telefoon 39713

J. MOORA *Penningmeester*

postrekening 882706 van de Rotterdamsche Bank, agentschap Lochem t.n.v. VGN

W. J. M. BOONEKAMP

DR. H. J. DE GRAAF - DR. A. F. MANNING - MEJ. A. E. REVERS

DR. R. REINSMA (C.P.S.) - DR. S. B. ZILVERBERG (OSC)

Vacature (KPB)

CONTRIBUTIE:

f 10.— per kalenderjaar, het abonnement op 'Kleio' inbegrepen

LIDMAATSCHAP:

GEWONE LEDEN:

*zij die een lesbevoegdheid in de geschiedenis bezitten en onderwijs geven
aan scholen voor v.h.m.o. of kweekscholen*

BUITENGEWONE LEDEN:

zij die nog niet de wettelijke bevoegdheid hebben

KLEIO

TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING

VAN GESCHIEDENISLERAREN IN NEDERLAND

REDACTIE: DR. A. F. MANNING, DR. S. B. J. ZILVERBERGEN DR. R. REINSMA

(REDACTIESECRETARIS: MISPELSTRAAT 18, DEN HAAG

TELEFOON 070-393283)

EERSTE JAARGANG | NUMMER 2 | JANUARI 1960

Van de Redactie

De goede ontvangst van het eerste nummer bij collega's en pers was voor ons een stimulans. Eveneens, dat wij van verschillende zijden bijdragen ontvingen, die te gelegener tijd opgenomen zullen worden.

Daar het volgende nummer eind mei zal verschijnen, volgen hier reeds enkele suggesties voor de 5-meiberdenking. Door declamatie van verzetspoëzie, het voorlezen van dagboekfragmenten (uitgave Nijhoff), het exposeren van postzegels, foto's, illegale blaadjes, distributiebonnen, Bekanntmachungen, enz. kunnen leerlingen actief bij de herdenking betrokken worden. Ook is er de mogelijkheid, 16-mm-films te vertonen. Men raadplege hiertoe de catalogus van de Rijksvoorlichtingsdienst te Den Haag en neme contact op met het Ned. Filmmuseum te Amsterdam.

Met grote bezorgdheid heeft de redactie kennis genomen van de plannen van de minister van o.,k. en w. ten aanzien van het onderwijs in ons vak bij het v.b.o. In het volgende nummer hoopt zij hier een artikel aan te wijden.

Van één collega kwam een suggestie binnen. De zaak is in studie.

REINSMA

Kerk en Staat in de Middeleeuwen (II)

Nieuwe verworvenheden

OOK DE territoriale tegenstellingen drijven de beide hoofden van de christenheid uiteen. Zo is de Siciliaanse politiek van de Staufers direct te verklaren uit de kruistochten, waarin men door de aanraking van het Westen met het Oosten Sicilië als middelpunt van belangrijke zeeverbindingen had leren zien. De Duitse keizers willen Sicilië behouden om voor het Rijk een plaats te behouden aan de Middellandse zee, en te voorkomen dat het de weg op zou gaan van een zelfstandige Westelijke macht.

Ook op Innocentius III hebben de laatste studies nieuw licht geworpen. De gewaardeerde werken van Helene Tillmann (Papst Innoenz III., Bonner histor. Forschungen, 1954; eerder van haar: Zur Frage des Verhältnisses von Kirche u. Staat in Lehre u. Praxis Papst Innoenz III., Deutsch. Archiv f.d. Erforsch. d. MA, 9, 1951, 136 vlg. en Fr. Kempf: Papsttum und Kaisertum bei Innoenz III., Die geistigen und rechtlichen Grundlagen seiner Thronstreitpolitik. Miscellanea historiae pontificae, 19, 1954; verder artikelen in Stimmen der Zeit, 1956) hebben aangetoond dat Innocentius niet de hiërokraat is waarvoor men hem vaak heeft gehouden. Volgens Kempf zou hij geheel en al de fundamentele onafhankelijkheid van de Staat hebben erkend. Maar de zin uit de Summa Bambergensis, een kerkelijk-rechtstractaat (1206-1210) die op de vraag of de keizer de macht van de paus heeft antwoordt: „Deze kwestie wordt niet door een (theoretisch gefundeerd) oordeel uitgemaakt, maar door de (praktische) daad” (quaestio ista iudicem non habet, sed solum executorem) geeft bijzonder duidelijk weer de situatie van de dagen van de Duitse troonsstrijd. Daarin juist heeft Innocentius de gelegenheid gehad een superieure macht ook in wereldlijke aangelegenheden praktisch door te zetten, daar het keizerrijk dan als machtsaanspraak is ineengestort.

Vruchtbaar zijn ook Kempf's uiteenzettingen over Innocentius' hervormingsgedachten. Hij zou gestreefd hebben naar een feitelijk geheel los naast elkaar bestaan van Kerk en Rijk; met name wilde hij de onmiddellijke invloed op het staatkundige loslaten en een geestelijke leiding terugvinden over de onderdanen der Staten door een geïntensiveerde zielzorg. Maar ten aanzien van het Rijk is hij daartoe niet in staat geweest: veeleer heeft zijn optreden de weg gebaand voor de gedragingen en leringen van Bonifacius VIII... Reeds zijn opvolger Innocentius IV zal van het translatio-argument afstand doen en de pauselijke opperhoogheid een natuurrechtelijk fundament geven!

Een vraag die zich bij het bestuderen van deze ontwikkeling voordoet is deze: hoe is het mogelijk geweest dat in het Westen deze onherleidbare tegenstelling tussen Kerk en Staat zich in deze strenge mate heeft ontwikkeld? Tezeer geneigd om van deze tegenstelling uit te gaan als van een natuurnoodzakelijk gegeven, beoordelen wij de strijd tussen Kerk en Staat bijna steeds met de uiteindelijk gerealiseerde scheiding op de achtergrond, die wij dan waarden als rechtens de enig juiste oplossing. Al wat deze ontwikkeling in de weg heeft gestaan of tegengehouden, wordt dan veroordeeld. Te licht vergeten wij dan dat toch elders, in Byzantium, in het oude Israël, in Tibet bijv. ook het inelkaar-bestaan van de godsdienstige en de staatkundige organisatie historisch-leefbaar is gebleken. Het uiteenvallen van deze archetypisch verbonden grootheden in het zich steeds verder rationaliserende Westen is een van de merkwaardigste trekken van de geschiedenis van het Avondland.

A. G. WEILER

Nieuws van andere werkgroepen

A. De sectie geschiedenis van het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum belegt in februari een conferentie met leraren bij het Chr. M.O. Nu het eerste gedeelte van de semi-concentrische methode is gereedgekomen (van het eerste deeltje, dat in september 1959 uitkwam, wordt een herdruk voorbereid, het tweede deel — 1648 - 1860 — verschijnt in april 1960, de lessen voor het derde deeltje — 1860 - heden — zijn vrijwel gereed) komt namelijk de vraag aan de orde, op welke wijze de examenstof nu moet worden gegeven na een behandeling van de gehele stof in de eerste drie leerjaren. Gedacht wordt o.a. aan een groepering van de stof om kernen.

B. DE CONFERENTIE TE BERGEN

10/11 oktober 1959

Werkstukken in de geschiedenisles was het onderwerp van de zaterdagavondzitting, waarover twee inleiders het woord voerden. Mr. W. A. Spruyt (1ste V.C.L., Scheveningen) leverde een pleidooi voor de variatie in de geschiedenisles. Uit de bonte hoeveelheid van activeringsmogelijkheden uit zijn onderwijspraktijk kan hier slechts een bonte greep gedaan worden. Spreker wil de geschiedenis niet alleen praatvak, maar ook leesvak doen zijn: AO-boekjes, boekjes uit Pre-*gers' Historische Encyclopedie*, Prismaboekjes en vele andere zijn door hem

in veelvoud verzameld; ook worden de leerlingen korte fragmenten in stencil-vorm voorgelegd, voorzien van oordeel-vormende, vergelijkende en verband-leggende vragen, die als uitgangspunt voor een klasgesprek dienen. Niet alleen de intellectuele, maar ook de visuele zijde moet benaderd worden: de leerlingen maken een serie kleine historische tekeningen, waarvan de voorstelling door de anderen geraden moet worden, of ook collectieve tekeningen (elk tekent een gebouw in Delphi). Fantasie-opstellen (een dag bij de holo-nensen; een toespraak van Hannibal) geven een kans aan het gevoelsleven. Strijdebatten tussen twee leerlingen of twee klasgroepen schakelen het wedstrijd- en spelelement in (Atheners tegen Spartanen; kruisvaarders tegen mohammedanen; physiocraten tegen mercantilisten). Een zitting van de Nationale Conventie kan gedramatiseerd worden tot toneelstuk of hoorspel (op de bandrecorder). Dit alles zonder het verhaal van de leraar uit te schakelen.

Dr. P. Fontaine (St.-Ignatiuscollege, Amsterdam) heeft voor de eerste drie klassen een taakwerksysteem ontwikkeld, dat de leerlingen via taken van stijgende moeilijkheid tot stijgende cijfers brengt; voor de gewone lesstof is het hoogste cijfer een 6. In het begin bestaat de taak uit het met eigen woorden navertellen van één bladzijde uit een eenvoudig boekje over juist behandelde stof, eerst schriftelijk, dan mondeling weer te geven (gehonoreerd met 7). De volgende taak omvat 10 bladzijden, dan 40 bladzijden, tenslotte een geheel boek (gehonoreerd met 10). Een redelijk aantal leerlingen komt tot het afleggen van deze laatste proeve van bekwaamheid in de 3de klas, enkelen reeds in de 2de of zelfs in de 1ste klas; de gewone les moet daarbij steeds voldoende zijn gebleven. De taken worden nagenoeg geheel tijdens de les gemaakt: spreker reserveert hier 30 minuten per twee lesuren voor.

De discussie na deze inleidingen bewoog zich voornamelijk om twee punten. Is de visuele en dramatiserende methode-Spruyt niet gevaarlijk simplificerend? Antwoord: niet als men vele ijzers in het vuur houdt, de geschiedenis telkens weer langs andere wegen benadert, geografisch, biografisch, enz. De meeste aandacht kreeg het probleem van de tijdnoed, gekoppeld aan de vraag: is al dat tijdrovende zelfdoen nu werkelijk belangrijker dan het luisteren naar de vertellende leraar? De beide inleiders, hoe verschillend van methode ook, maakten hier één front: de leraar kan slechts vertellen tot aan de „20-minutengrens” (volgens sommigen: 8-minutengrens!); de nodige tijd is te vinden door niet de „hele” geschiedenis te behandelen, maar de stof te selecteren, op sommige punten accenten te leggen en het lezen van een (eenvoudig!) leerboek voor een groot deel aan de leerlingen thuis over te laten. Oppositie: „Maar de leraar is altijd nog beter dan het leerboek!”. Dr. Fontaine: „Zelfs Wim Kan zou de kinderen doodpraten!”

Het totale beeld der historie als achtergrond van de geschiedenisles werd zondagmiddag besproken door de heer C. J. Canters (Johan de Witt-lyceum, Scheveningen). Hij demonstreerde op een flanelbord, hoe de leraar met behulp van cirkels en

pijlen de verhouding van historie tot praehistorie duidelijk kan maken en ook bij verdere indelingen telkens weer uit kan gaan van het geheel. Begrip voor de totaliteit is voorts aan te brengen door aandacht te besteden aan de inhoudsopgave van het leerboek, gehele hoofdstukken als leesstof op te geven, de titels van de hoofdstukken telkens weer terug te vragen, het uitlezen van het hele boek aan te moedigen. Bij de concentrische methode, die spreker op zijn school toepast, behandelt hij in de 1ste klas Oudheid en Middeleeuwen, in de 2de en 3de de gehele Nieuwe Tijd, ingedeeld in tien tijdvakken van ongeveer een halve eeuw (tijd van Karel V, tijd van Filips II en Elizabeth, enz.). Dit schema wordt dadelijk in zijn geheel gegeven, te allen tijde teruggevraagd en langzamerhand opgevuld. Op deze wijze is het ook mogelijk om bepaalde historische gebeurtenissen (bijv. bij herdenkingen) en actuele kwesties een plaats te geven in het geheel der geschiedenis.

Bij de discussie werd het verband tussen het totale beeld en de levensbeschouwing aan de orde gesteld, maar spreker wilde zich beperken tot de didaktische voordelen van een totaal beeld (welk dan ook) ter bestrijding van de verbrokkelde en fragmentarische kennis van, en, in verband daarmee, het grote vergeten dóór vele leerlingen.

Het prachtige herfstweer, de mooie omgeving van de volkshogeschool De Zandhoeve en het gastheerschap van de hoofdleider aldaar, Mr. Guernonprez, vormden belangrijke factoren in dit weekeinde. Vermeld dient nog te worden, dat de organisatie van deze 5de conferentie over geschiedenisdidactiek als steeds in handen was van de heer Heringa en ondergetekende, echter voor 't eerst in overleg met de jonge Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland, die door haar voorzitter en enkele andere bestuursleden vertegenwoordigd was.

J. HAAK

*Het kostte moeite, maar de redactie slaagde erin mejuffrouw
Revers aan het schrijven te zetten over*

De leerlingenbibliotheek

IN DIT artikeltje wil ik, voor zover dat nog nodig mocht blijken, de aandacht vestigen op de pocketboeken in 't algemeen en op enkele voor 't geschiedenis-onderwijs vooral belangrijke, in 't bijzonder.

Wie had enige jaren geleden kunnen vermoeden dat we zo grif enkele exemplaren van éénzelfde boek voor onze historische schoolbibliotheek zouden kunnen aanschaffen? En wie had vroeger ooit zo vrijmoedig zijn leerlingen aan durven raden zelf maar eens een paar van die aanbevolen boeken te kopen? Dat doen we tegenwoordig met groot enthousiasme: de pockets zijn goedkoop, 't weekgeld van onze leerlingen is meestal aan de hoge kant en de meeste ouders komen er veel eerder toe hun kinderen eens wat extra's te laten kopen. Ze geven hun geld veel vlotter uit dan vroeger, ze zijn ook in dit opzicht 'gemakkelijker' en dit is nu eens een 'gemakkelijkheid' van de zijde der ouders die ons leraren verheugt! Laten wij hiervan profiteren en zoveel mogelijk propaganda maken voor 't kopen van boeken door onze leerlingen zelf, vooral die pockets die historische romans of andere historische lectuur voor hen geschikt, nieuw of opnieuw uitgeven. De leerlingen kunnen op die manier al jong een eigen historisch bibliotheekje opbouwen en hun belangstelling in historische zaken en personen bevredigen.

Zelf heb ik dezer dagen de *'Oude Oosterse verhalen. Uit het geschiedwerk van Herodotos'* gelezen — *'ingeleid en uit het Grieks vertaald door Dr. Onno Damsté'* (Prismaboeken, Utrecht-Antwerpen nr. 461. f 1.25). Het is een alleraardigst boekje, waarin al die oude verhalen over 'Kroisos en Soloon' over 'Kroisos en het orakel van Delfi' over de Egyptenaren en hun voor Herodotos zo vreemde gewoonten, over Xerxes en de Perzische oorlogen zijn te vinden, juist zoals Herodotos ze vertelde voor tijdgenoot en nageslacht.

Een overzichtelijke inhoud en een register waarin letterlijk alles te vinden is wat de leerlingen zouden willen weten over koningen, staatslieden, Griekse landschappen, steden en eilanden die erin voorkomen, besluit het boek. Graag had ik er nog een paar kaarten van de oude wereld in willen hebben, opdat de leerlingen zich beter zouden kunnen oriënteren, zonder dat ze de moeite hoeven te doen een historische atlas te gebruiken, waar ze meestal uit zichzelf toch niet toe komen.

Een andere pocket, pas uitgekomen en ook van dr. Onno Damsté is: *Romeinse sagen en verhalen* (Prismaboeken Utrecht-Antwerpen no. 370. f 1.25). De

zeer overzichtelijke inhoud vermeldt hoe we hierin de verhalen kunnen vinden over Stamvader en Stichter, Koningstijd, Patriciërs en Plebejers, de tijd van Camillus, De Stad wordt een Rijk. Achteraan weer een Register van in dit boek voorkomende eigennamen en vreemde woorden, zodat ook hier de leerlingen alles op kunnen zoeken. Terecht merkt de schrijver in zijn 'Tot Besluit' op, dat de laatste tijd de vraag naar populaire boeken over Griekse mythologie en Romeinse sagen steeds groter wordt en dat men niet iedereen die informeert: 'Waar kan ik iets over Lucretia of Coriolanus vinden?', naar Livius kan verwijzen! Daarom is het goed dat dr. Damsté in dit boekje deze oude verhalen heeft bijeengezocht en onopgesmukt en met Romeinse soberheid heeft naverteld. Ook hier had ik weer graag een kaartje van de stad Rome, van Italië en van het Imperium Romanum in gezien.

(wordt vervolgd)

Praktisch-didactische bijdrage (I)

WANNEER u hierbij een voorbeeld wordt gegeven van de behandeling van het nationaal-socialisme in de hoogste klas, dan spreekt het wel vanzelf dat er nog vele andere methoden zijn om de leerlingen dit verschijnsel uit te leggen. Ik houd mij dan ook voor suggesties van collega's aanbevolen. De hier aangehaalde literatuur is in hoofdzaak gekozen omdat ze nuttig materiaal verschaft, dat veelal gemakkelijk in stencilvorm aan een hele klas kan worden voorgelegd.

Als uitgangspunt kan natuurlijk dienen Rosenbergs *Mythus des 20. Jahrhunderts*, evenals *Mein Kampf*; wie echter geen behoefte meer gevoelt deze werken in hun geheel te gaan lezen, kan zijn licht opsteken bij de uitvoerige Fischeruitgave, *Der Nationalsozialismus, Dokumente 1933-1945*, door W. Hofer (nr. 172). Hij vindt hierin het programma van de N.S.D.A.P. uit 1920, talrijke citaten (ik wijs even op p. 88, Hitlers visie op de jeugdopvoeding, en p. 108 en 113, staaltjes van de S.S.-geest) en de gruwelijke ooggetuigenverslagen van de uitroeiing der Joden (p. 300 vv.).

Dit is echter de praktijk der dictatuur en het verdient aanbeveling ook de ideeën van vroegere theoretici erbij te betrekken, omdat daaruit veel beter blijkt door welke conservatieve gedachten de aanhangers bezield waren. Ik geef de leerlingen enige vellen citaten uit *De Vries de Heekelingen*, *Die nationalsozialistische Weltanschauung* (1932) in handen, wat de mogelijkheid schept henzelf de 20ste-eeuwse tegenkrachten tegen de moderne ontwikkeling erin te laten ontdekken. Hoezeer het Duitse nationalisme de voedingsbodem vormde voor deze zgn. revolutie van rechts, kunt u demonstreren met aanhalingen uit H. Pross, *Die Zerstörung der deutschen Politik* (Fischer nr. 264), die

bij 1870 begint (zie m.n. Bley's chauvinisme en afkeer van alle internationale verschijnselen, p. 274-5). Dit boekje is verder onmisbaar als u de resultaten van de verkiezingen sinds 1919 bij de hand wenst te hebben (p. 352). Voorlopers van de antidemocratische tendenzen kunt u voorts aantreffen in de dikke bundel *Europäische Dokumente aus fünf Jahrhunderten*, samengesteld door G. Geisler (Leipzig 1939), vooral p. 715-722 en 848-875. Dit boek kan trouwens voor alle lessen teksten leveren, evenals Guggenbühls *Quellen zur neuesten Geschichte*.

Als illustratiemateriaal voor de persoon van Hitler staat ten eerste A. Bullock, *Hitler, leven en ondergang van een tiran*, ter beschikking, ten tweede Twaalf jaar bij Hitler, confidenties van een particulier secretaresse (bewerking A. Zoller), verder Rauschnig, *Die Revolution des Nihilismus*, met het hoofdstukje *Das Charisma der Führergestalt* (p. 59-61). Ik gebruik ook nog *De Rougemonts Journal d'Allemagne*, vertaald als *Een jaar in het Derde Rijk*, waarin een bijzonder aardig fragment voorkomt over Hitler (Ned. editie p. 69-72), geknipt voor een discussie als u het een klas voorlegt.

Meer in het bijzonder voor de Nederlandse bijdrage tot het nationaal-socialisme raad ik u aan de dissertatie van I. Schöffner over *Het nationaal-socialistische beeld der Nederlandse geschiedenis*, die een overvloed van vakliteratuur verschaft en ook een algemene beschouwing over de leer geeft.

Enigszins dubieuze stof, maar juist daarom weer geschikt om over te discussiëren, is het hoofdstuk *De gedisciplineerde Duitser*, uit *Volkskarakters* van André Siegfried.

F. G. VAN DER POLL

Een toepassing van de semi-concentrische methode

ZONDER te weten van de diepgaande besprekingen der sectie geschiedenis van het C.P.S. betreffende de methode en doelstellingen van ons vak — waarover dhr. J. L. Struyk in het eerste nummer van *Kleio* zulke interessante mededelingen deed — hebben beide ondergetekenden in september 1956 aan het Onze-Lieve-Vrouwe-Lyceum te Breda een poging ondernomen om tot een andere dan de gebruikelijke cursorische opzet van hun onderwijs te komen. Daar die poging ging in de richting, welke in het zoëven genoemde artikel wordt beschreven, kan het hiernavolgende wellicht een bijdrage zijn tot de discussie, die dhr. Struyk geopend heeft.

De reden, die ons bracht tot een andere opzet van het geschiedenisonderwijs aan onze school, was juist die, welke omschreven werd als 'een zeker onbevredigd gevoel over de resultaten' die wij bereiken. De leerlingen zijn nu eenmaal afgrijselijk vergeetachtig!

Toen evenwel het besluit genomen was om de koers te wijzigen, deed zich aanstonds een niet geringe moeilijkheid voor. Wij kregen immers nu de kans om te komen tot een aansluiting aan het geschiedenisonderwijs van de lagere school, zo scheen het ons toe. Maar de eigengeaarde eisen, die het onderwijs op een lyceum naar voren brengt, mochten wij o.i. echter niet te kort doen.

Uitgaande van de aansluiting zou men geneigd zijn te zeggen: geef in de eerste klas van een lyceum (c.q. h.b.s. of gymn.) eenvoudigweg vaderl. geschiedenis! Er is in de geesten reeds een stramien aanwezig en de leerlingen voelen zich op bekend terrein. Men zou dan de stof van de lagere school behoorlijk kunnen uitbreiden. Misschien zou in deze wijze van aanpakken een moeilijkheid kunnen schuilen in de behandeling van de Middeleeuwen. Wie immers de 'grootnederlandse' beschouwing aanhangt, ziet zich direct geconfronteerd met een — zelfs bij summier bespreking — vrij ingewikkelde materie. Doch deze hindernis zou te nemen zijn; ze is in ieder geval niet onoverkoombaar.

Nu is denkbaar dat men op een volledige h.b.s. ook inderdaad met vaderl. geschiedenis zou kunnen beginnen, doch op een lyceum met een gymnasiale afdeling liggen de zaken anders. Het is immers wel nauwelijks voor bestrijding vatbaar, zo lijkt ons, dat men hier aanstonds moet beginnen met iets aan de Grieken en Romeinen te doen, aangezien het latijn op de rooster staat. En daarmee vervalt dan de mogelijkheid om aan te sluiten op de vaderl. geschiedenis van de lagere school. Wel betreurenswaardig!

Er bleef dus over de algemene geschiedenis, te beginnen met de Oudheid. Hoe lang en hoeveel? Een heel jaar? De praktijk deed ons deze laatste vraag beantwoorden met een 'neen', althans vooralsnog. Op een lyceum, althans het onze, gaat verreweg de grootste groep leerlingen naar de h.b.s. Waarom dan, aldus onze gedachtengang, *alle* leerlingen een jaar lang bezig houden met Grieken en Romeinen, die voor de verdere h.b.s.-studie toch veel minder belangrijk zijn dan voor een gymnasium.

Zo kwamen wij bijna vanzelf terecht bij de Belgische methoden, die zowel een 'enkelvoudige cyclus' als een 'dubbele cyclus' kennen. In België begint de dubbele cyclus in de 1ste en 2de klas van de middelbare school met de algemene geschiedenis, terwijl de 3de klas Oudheid en vaderl. geschiedenis geeft. Daar wij evenwel met het oog op de gymnasiale afdeling de Oudheid niet tot de 3de klas wilden laten wachten, brachten wij een wijziging in deze opzet aan.

Aldus kwam het besluit tot stand om in de eerste klas van de onderbouw het eerste trimester te besteden aan de Oudheid en dan wat langer te blijven stilstaan bij de verbreiding van het christendom. Het laatste leek ons op een r.k. school beslist niet misplaatst. Het was moeilijk iets te vinden, dat in deze opzet paste, doch ten slotte kozen wij de toen pas-verschenen cursus van B. Marion: *De mens op weg*, waarin B. D. Metzemaekers vier deeltjes had gepubliceerd over *Egypte*, *De gouden dagen van Athene*, *De vrede van Rome* en *Het Christendom*. De praktijk heeft tot op heden uitgewezen, dat wij deze vier deeltjes wel aan het

eind van januari kunnen doorgenomen hebben. De leerlingen krijgen dan een schema met de voornaamste feiten en namen uit cultuur en politiek in een cahier staan; de boekjes zelf dienen voornamelijk als leesstof, waarvan iets moet kunnen worden naverteld.

Het vervolg van de algemene geschiedenis wordt dan behandeld aan de hand van een Belgisch schoolboek, dat toentertijd juist het licht had gezien, nl. *Uit Voorbije Tijden* door mej. B. van Dorpe. Dit tweedelig boek, waarvan ieder deeltje ongeveer 160 blz. groot is en vrij veel illustraties bevat, onderscheidt zich sterk van de Nederlandse leerboeken door de verkwikkende eenvoud van taal en opzet; het is werkelijk aangepast aan de psyche der jeugdige leerlingen, die het dan ook graag lezen. Het eerste deeltje loopt tot 1648 en kan eventueel aan het eind van het eerste schooljaar behandeld zijn; men moet dan wel 'doorwerken' en het lukt niet altijd dit punt te bereiken. Hier en daar kan men een kleinigheid over ons eigen land laten bijvoegen. De tweede klas van de onderbouw kan dan besteed worden aan het tweede deeltje, dat vanzelf iets meer afremt, zeker wanneer men de eigen tijd nadert. De ervaring heeft doen zien, dat de leerlingen met plezier deze stof doornemen. Zij bevredigt nl. hun nieuwsgierigheid naar het vreemde, die op deze leeftijd zo sterk tot uiting komt. Bovendien gaan een aantal namen, die ze zich nog wel herinneren van de lagere school, wat meer leven, zoals bijv. Lodewijk XIV of Napoleon.

De derde klas leverde evenwel tot heden een moeilijkheid! Er bestaat nl. praktisch geen enkel leerboek voor vaderl. geschiedenis, dat op voldoende hoog niveau deze stof zó beknopt behandelt, dat men er één jaar mee vullen kan. Wij behelpen ons, om althans iets te hebben, met *De Spiegel der Eeuwen, I: Vaderl. Geschiedenis* van Blonk-Romein. Het blijkt evenwel, dat de leerlingen op deze leeftijd neerzien op iets wat h.i. té eenvoudig is. Wij moeten dan ook wel wat aantekeningen erbij geven, er is in de gegeven omstandigheden geen andere keus. Bij iedere periode moeten ze verder uit de twee deeltjes van Van Dorpe het corresponderende gedeelte zelfstandig repeteren. Deze repetitie is van essentieel belang voor deze methode.

De 4de klas van de afd. h.b.s. krijgt daarna kerkgeschiedenis. Momenteel wordt deze klas gevormd door die leerlingen, waarmee wij in 1956 zijn gestart. Wij zijn daarom nog niet in staat te zeggen of er enig succes is geboekt of te boeken valt. In ieder geval geeft de eenjarige cursus kerkgeschiedenis opnieuw voldoende gelegenheid om een en ander zo nodig nog eens in te scherpen!

Wij kunnen evenwel een gevoel van onbevredigd-zijn niet geheel van ons afzetten. Wij strijden tegen de steeds weerkerende gedachte, dat het niveau niet zó ligt als dat misschien wel van het v.h.m.o. mag worden verwacht. Wij vinden het geheel, dat wij de discipelen aanbieden, om het met de woorden van dhr. Struyk te zeggen, 'wat schriël'. Maar de methode is een proef ten volle waard. Wij zullen er dan ook voorlopig mee voortgaan.

Breda

10

DR. B. A. VERMASEREN

DRS. C. J. M. BROK

Tijdschriften in vogelvlucht

Deze rubriek houdt alleen die artikelen in het oog, die voor het aantrekkelijk maken van de les in aanmerking komen.

- a. Twee aardige artikelen over de Franse-revolutietijd vindt u in no. 552 van de tijdschriftenafdeling der Kon. Bibliotheek (*Annales historiques de la Révolution Française*, juli-sept. 1959, blz. 240-251: *Les inventions françaises sous la Révolution* (Edmond Soreau) en april-juni 1951: *L'émigration et les milieux populaires*, blz. 110-124 (M. Bouloiseau). Dit laatste beschrijft het vertrekken der eerste en tweede stand.
 - b. Wie de klas wil laten rillen door een M.E.'se marteling raadplege no. 478 uit de K.B. (*Bijdragen tot de gesch.*): *De tortuur van een Brusselse Poorter te Diest in 1443* (E. Spillemakers), 42e Jg. afl. 1. 1959, blz. 19-26).
 - c. Zeer interessant is in no. 422 van de K.B. (*Bijdragen tot de gesch. der Ned.*) het artikel van Dittrich over een Sowjet-russisch werk over de opstand (1959, no. 1, blz. 57-67).
 - d. No. 878 in de K.B. (*De Bronk*), no. 1, sept 1959) geeft onder de titel: *Van Wanderkammer tot Museum, een overzicht van de inhoud van het Limburgs museum voor kunst en oudheden*. Noteer het voor een excursie!
 - e. Wie bijgewerkt wil worden in de geschiedenis van het huidige Midden-Oosten raadplege K.B. no. 606 (*Cahiers d'histoire mondiale*), 1-5, 1959, blz. 205-247, *The arab countries of West Asia in the 20th century* (Nabih Amin Faris).
 - f. Wist u, dat Cuba in 1837 te koop was? Zie K.B. no. 55, vol. 39-3: *Belgium and the Prospective Sale of Cuba in 1837*, blz. 413-427 (Brisson D. Gooch).
 - g. Onmisbaar is voor elke collega de lezing van K.B. no. 379, *Internationale Spectator*. Van de artikelen uit 1959 noemen we: *De Gaulle als schrijver* (8 nov.), *Totalitaire voorlichting* (okt.). Enige gegevens omtrent de V.N. (sept.), *Overzicht van de afbrokkeling der Britse militaire machtspositie in het Midden-Oosten en de Midd. Zee* (sept.) en: *Het moderne Perzië* (juni). Op dit tijdschrift moest elke school een abonnement kunnen nemen. Vooral voor de collega's, die met Reflector werken uiterst instructief!
 - h. En even gezellig is in het Engels, met aardige illustraties: K.B. no. 827, *History today*. Ik noem: *New lights on Hitler's apprenticeship* (nov. 1959), *The war and the roses; who fought and why?* (sept. 1959) en: *The emperor Justinian* (aug. 1959).
 - i. Leuk is het artikel over de eerste officiële expeditie van Amerikaanse wetenschapsmensen naar Alaska in K.B. no. 501 (*Pacific historical review*, may 1959, blz. 141-155, *George Davidson and the acquisition of Alaska*).
 - j. Hebt u zich wel eens afgevraagd, hoe wij het vonden, dat Amerika door de opening van Japan ons van ons monopolie beroofde? Lees K.B. no. 501 van febr. 1959, blz. 39-49, *The Dutch and the opening of Japan by the U.S.*
 - k. In K.B. no. 122 (*Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, okt. 1959), vindt u op blz. 23-45: *L'opposition allemande contre Hitler de 1939 à 1945*.
- Maak er een gewoonte van eens in de twee maanden naar de leeszaal van de K.B. te gaan!

REINSMA

In de *Historische Zeitschrift*, band 188 (1959) onder redactie van Th. Schieder en W. Kienast bevindt zich in Heft 1 een interessante studie van Rudolf von Albertini over 'Regierung und Parlament in der dritten Republik', terwijl Wolfgang Franke een artikel wijdt aan het onderwerp 'Zum Verhältnis Chinas zu den Vereinigten Staaten von Amerika'. In Heft 2 verdienen de aandacht de artikelen van F. Fischer over 'Deutsche Kriegsziele: Revolutionierung und Separatfrieden im Osten 1914-1918' en van K. von Raumer 'Zum Geschichtsbild der Enzyklopädisten'.

In *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 1959, zijn weer een aantal voortreffelijke artikelen op didactisch terrein opgenomen, die ondanks het feit, dat ze op Duitse onderwijsproblemen slaan, ook voor ons van groot belang kunnen zijn. In Heft 7 van John Hennig: 'Zum formalen Bildungswert der Geschichte' en van H. Müller: 'Geschichtsarbeiten?', in Heft 8 een voortzetting van de discussie over de 'exemplarische Methode' door H. Rümpf. Het urenprobleem is ook in Duitsland actueel, getuige het artikel van K. Jürgensen in Heft 9; 'Geschichte - Nebenfach oder Hauptfach?'

In *Historia, Zeitschrift für alte Geschichte*, Band VIII (1959) zijn zeer lezenswaardig uit Heft 1: F. R. Wüst: 'Gedanken über die attischen Stände' en uit Heft 2 een beschouwing over 'Was Greek civilisation based on slave labour?'

In Heft 1 van *Die Welt als Geschichte*, XIX.

REGIONALE EN LOKALE GESCHIEDENIS

Er is bij het geschiedenisonderwijs een toenemende belangstelling te constateren voor de lokale en regionale historie. Het is voor de docent dan ook uitermate nuttig zich te verdiepen in de geschiedenis en cultuur van zijn woonstreek, omdat hij vooral in de lagere klassen van het v.h.m.o. via de heemkunde allerlei historische problemen voor zijn leerlingen veel duidelijker kan maken. Als leidraad kan hierbij wellicht dienen het werk van Blonk en Wybenga: *Erfstukken uit ons verleden* (Wolters, Groningen, 1958). Amsterdam heeft in het maandblad van het genootschap 'Amstelodamum' een uitstekende gids voor de Amsterdamse geschiedensleraren. Uit de jaargang 1959 moge ik noemen de publikaties van S. Hart over Henry

Jahrgang (1959) moge ik wijzen op artikelen van W. Frauendienst over 'Deutsche Weltpolitik. Zur Problematik des Wilhelminischen Reiches' en van G. J. Neumann over 'Eschatologische und chiliastische Gedanken in der Reformationszeit, besonders bei den Täufern'.

Een van de belangrijkste geschriften voor de contemporaine geschiedenis vormen de door H. Rothfels en Th. Eschenburg geredigeerde *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, waarvan thans de zevende jaargang loopt. Uit Heft 1 moge ik noemen van W. Hennis 'Zum Problem der deutschen Staatsanschauung' en van G. Masur 'Das vergessene Kontinent. Lateinamerika zwischen Diktatur und Demokratie', uit Heft 2 van R. von Albertini 'Zur Bedeutung der Volksfront in Frankreich'.

Een tijdschrift, dat ik met enige schroom onder uw aandacht breng is de Oostduitse *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, waarvan in 1959 de zevende jaargang verschijnt. In deze Oostduitse tegenhanger van de *Historische Zeitschrift* bevinden zich vele artikelen, waarvan de wetenschappelijke waarde in de meeste gevallen bepaald blijkt te zijn door de machthebbers in de D.D.R. Uit Heft 5 noteerde ik o.m. artikelen van I. S. Kon over 'Fragen der Theorie der Geschichtswissenschaft in der modernen bürgerlichen Geschichtsschreibung' en van K. Obermann 'Über den Anteil von Marx und Engels an der politischen Bewegung zur Vorbereitung der Revolution von 1848'. z.

Hudson, van W. C. Mees over Amsterdamse (protestantse) geloofsmartelaren en van H. Zantkuyl over rooms-katholieke schuilkerken. Iets meer op het grote publiek gericht is het maandblad 'Ons Amsterdam', uitgegeven door de gemeentelijke commissie voor heemkennis, dat ondanks de zeer fraaie uitvoering slechts f 3.50 per jaar kost. Zonder anderen te kort te willen doen moge ik uit de jaargang 1959 noemen de artikelen van J. Z. Kannegieter over Amsterdam en de opstand en van F. J. Dubiez over Henry Hudson en Cornelis Anthoniszoon. In de serie losse uitgaven van de gemeentelijke commissie voor heemkennis zijn onlangs, eveneens zeer laag in prijs, verschenen: J. H. Krusinga 'Amsterdamse bruggen' en J. Z. Kannegieter 'De Amsterdamse Jordaan'. z.

Boekbespreking

SCHREEF EEN UITSTEKEND LERAAR OOK EEN UITSTEKEND BOEK? *

Toen collega Fontaine het eerste deel van zijn schoolboek, met als bandtekening de suggestieve 'oerklomp' van Rodin, het licht deed zien, deelde hij ons mee, dat hij zich voor op- en aanmerkingen van collega's van harte aanbevolen hield. Dit geeft mij de moed kritiek te leveren op een werk, waarvan ik de gedurfde frisheid, de weldadige objectiviteit, de erin gekristalliseerde werkracht en de duidelijk zichtbare, bewonderenswaardige openheid voor de moderne literatuur uitdrukkelijk voorop wil stellen. Dit waag ik des te meer, omdat het de door de schrijver zelf gegeven doelstelling betreft: een beknopt 'duidelijk aaneengeschakeld overzicht van het hele historische gebeuren' te geven. Beknoptheid en duidelijke aaneenschakeling zijn nl. naar ik meen twee van de meest kwetsbare punten in dit nieuwe schoolboek. Ongetwijfeld ontbreekt er veel, wat vroegere schoolboeken onvermijdelijk achtten; ook geeft de methode een geheel nieuwe en als zodanig logische opbouw, maar het resultaat is m.i. niet de korte, voor jeugdige leerlingen overzichtelijke schets van het wereldgebeuren, waarnaar werd gestreefd. Ik moge aan de hand van de delen I en II — met het derde deel heb ik nog geen schoolervaring — de bovengenoemde bezwaren toelichten.

Eigenlijk is Fontaine's schoolboek meer een lees- dan een leerboek. Wat ik zelden of nooit heb meegemaakt met Commissaris, is bij Fontaine geregeld het geval: de leerlingen zijn vele bladzijden voor. Voor hen zijn

allerlei kleine bijzonderheden, die het geschiedenisonderwijs kleur geven, reeds geen nieuws meer. Het voordeel van een hieruit blijkende geïnteresseerdheid wil ik zeker niet ontkennen. Moeten de leerlingen echter het huiswerk leren, dan bestaat dit voor een grote groep van hen uit het nogmaals lezen van wat al gelezen en ook nog eens verteld is. Hoe moeilijk is het immers voor hen uit deze soms wijdlopieg verhaalde geschiedenissen en veelal vaag gehouden beschouwingen de kern van de zaak, de nauwkeurig te kennen gegevens, het noodzakelijk parate van de vele bijkomstigheden te onderscheiden. Om de leerlingen te helpen heb ik bij elk van de delen een tweehonderd vragen gemaakt, maar de leraar had bij het opstellen en de kinderen hebben bij het uitwerken moeilijkheden, die inherent zijn aan het boek.

Wat hebben kinderen bij het les leren aan een zin als: 'Griekenland en het Perzische rijk werden door water van elkaar gescheiden' (I, 70)? Of aan 'Als ze (de Grieken) naar een vreemde taal luisterden, hoorden ze niets dan 'bar-bar-bar-bar...' + nog een aantal regels hierover (I, 79). Wat is het nut van een beschouwing van vijftien regels om dit éne feit duidelijk te maken: de Romeinen veroverden niet uit pure heerszucht, maar werden door de ene verovering in de andere gesleept (I, 141)? Of van een poëtische volzin: 'Wie 's zomers (sic) langs de bloeiende kersenboomgaarden rijdt en deze echt Nederlandse pracht aanschouwt, zal er wel niet aan denken, dat de kerseboom stamt uit de

* Naar aanleiding van dr. P. Fontaine, Van oermens tot wereldburger, I Oudheid, II Middeleeuwen, III Nieuwe Geschiedenis, Malmberg 's-Hertogenbosch.

omstreken van de stad Kerasos in het hellenistische land Pontus aan de zuidkust van de Zwarte Zee en aan deze stad zijn naam ontleent' (I, 148)? (Schrijver wordt bij deze uitgenodigd reeds in april eens in mijn omgeving te komen fietsen!) Ik acht dit alles — en ik noemde slechts enige voorbeelden — in een leerboek niet op zijn plaats.

De ervaring heeft mij geleerd, dat kinderen hele verhalen terug kunnen vertellen aan de hand van trefwoorden als: naam 'barbaar', stad Kerasos (kers!), ton van Diogenes etc. Wel zullen enkelen na enige maanden in hun fantasie het verhaal wat variëren, maar zo belangrijk lijkt me dat niet. Dat een juist verhaal aan geheel andere figuren of situaties wordt vastgeknoopt, blijft onvermijdelijk en wordt, naar ik heb gemerkt, door Fontaine's brede uiteenzettingen ook niet voorkomen. Bovendien wordt de omslachtige verhaaltrant van weinig wetende leerlingen, die van ieder geschiedenisproefwerk liefst een opstel maken, met deze methode in de hand gewerkt. Veel kinderen uit de lagere klassen — ongetwijfeld niet de meest intelligente — hebben te veel bijkomstigheden geleerd voor het beantwoorden van een wat uitvoeriger vraag. Dientengevolge gaan ze zelf beknotten door stukken uit het geleerde over te slaan, waardoor de draad van het verhaal verloren gaat. De door Fontaine gevolgde methode leidt hiertoe des te meer, omdat hoofd- en bijzaken, kwintessens en illustratieve gegevens zonder verschil in lettertype of andere bladspiegelindeling worden uiteengezet. Allerlei waarschuwingen mijnerzijds ten spijt word ik elke keer opnieuw weer verblijd met bijv. de mededeling, dat de pas van Thermopylae 17 meter breed was, dat sommigen in Athene gezegd hebben: 'Dat kan het landleger doen. Kijk maar naar de slag bij Marathon' of dat de laatste koning van Macedonië zich 'huilend als een kind aan de zegevierende consul' overgaf.

Wellicht werpt de schrijver mij tegen, dat de leraar juist belangrijke en onbelangrijke zaken zal laten onderscheiden. Ook ik zie dit als één van de grote, doch moeilijke taken van ons geschiedenisonderwijs. Maar ik laat mijn leerlingen dan toch liever onderscheid maken tussen essentiële en minder belangrijke feiten (iets waartoe Commissaris zich

bijv. zeker leent), dan dat ik ze uit een breedvoerig verhaal de in feite vaak schrale werkelijke kennis laat destilleren.

De leerlingen kunnen in de ons toegemeten tijd veel meer realia aan, dan hier in een naar verhouding uitvoerige tekst, waarvan de herhaalde doorlezing te veel tijd kost, wordt geboden. Het boek geeft te veel de beschrijving, die eigenlijk nooit geleerd behoeft te worden, maar die toch in de les onmisbaar is voor het scheppen van een klimaat. De leraar heeft tot taak dit te scheppen. Wat hij vertelt, behoeft, althans in de lagere klassen, niet geleerd en nauwelijks onthouden te worden, maar is toch onmisbaar om de expliciete leerstof te doen beklijven. En deze kan gerust wat meer namen, feiten en jaartallen omvatten. Reeds in ander verband heb ik op de begrijpelijke drang naar concrete feitenkennis bij jeugdige leerlingen mogen wijzen. Dit leerboek komt hieraan niet voldoende tegemoet. Is het niet typerend, dat een pientere 12-jarige jongen op mijn vraag: 'wat weet je over de kenmerken der Etruskische beschaving?' (waaraan 65 regels zijn gewijd met vermelding van de toeloop op een tentoonstelling in Den Haag, van het feit, dat we van de godsdienst 'betrekkelijk weinig' weten en van het gewone volk 'nog bijna niets', en dat de taal 'niet ontcijferd is') tot grote hilariteit van de klas opmerkte: eigenlijk nog niets, meneer!

Hiermee kom ik tevens aan een andere moeilijkheid. Doordat de schrijver de kinderen een kijkje in de gaarkeuken van de archeologie en de historiografie laat werpen, worden zij in een boek, dat beknopt wil zijn, geconfronteerd met de namen van Christoffel Cellarius, Michael Ventris, de priester Barthélemy, Ernest Renan, de Fransman Botta te Mosoel, Henry Rawlinson enz. De lezer gelieve te bedenken, dat we niet verder dan de Middeleeuwen zijn, maar dat paus Gregorius XIII's tijdrekening precies wordt uiteengezet, dat Maria Theresia is genoemd en dat de Kerkelijke Staat in 1929 is hersteld. De leerlingen kunnen al deze namen en feiten niet historisch plaatsen en vragen op hun leeftijd nauwelijks naar stof, die hogere klassen, met hun belangstelling voor de huidige maatschappij, intrigeert. Bij deze laatste heb ik wél voortdurend de behoefte, de histori-

sche ontwikkeling tot in het heden door te trekken.

Dit heen en weer vliegen door de eeuwen is ook mijn grote bezwaar tegen de bewust niet-synchronistische opzet van de schrijver. Wél valt hier bijv. het tijdvak der Middel-eeuwen langzamerhand aan de hand van door de leerlingen zelf te maken synchronistische tabellen chronologisch op te vullen. Maar zelfs de grootste liefhebber van ons vak is mét zijn leraar gaan zuchten, toen de volksverhuizing werd beschreven niet alléén aan het eind van het eerste deel (I, 170), en werd opgehaald in het tweede deel (II, 23), maar ook zeer uitvoerig werd verhaald op de pagina's 44 en 45, waarna — als gold het een spannende nieuwe gebeurtenis — Attila op p. 74 ten tonele werd gevoerd, terwijl ten slotte op p. 99 de volksverhuizing in haar gevolgen voor het katholieke geloof werd besproken. Met 's schrijvers indeling moet men over het Latijnse keizerrijk spreken, zonder de levenssfeer van de westeuropese adel, de kruistochten en het mohammedanisme te hebben uiteengezet; moet men het Karolingsche Rijk en het Duitse Keizerrijk bespreken, zonder het leenstelsel in ontstaan en essentie te hebben behandeld; moet men kinderen de betekenis van Leo de Isauriër, Poitiers en de Spaanse Mark voorhouden, zonder hen over Mohammed en zijn volgelingen verteld te hebben. Hoe kan een leerling de Romeinse geschiedenis tot aan het keizerrijk begrijpen, wanneer hem daarna pas de staatsinstelling, legerindeling en godsdienst van dit rijk worden uitgelegd? Waarom wordt het orakel van Delfi pas in al zijn algemene vaagheid beschreven, wanneer reeds vele malen (bij Croesus, bij de Perzische oorlogen) de gang naar Delfi door de leraar concreet moet zijn geschilderd? Wordt het historisch besef verrijkt met de abstracte beschouwing over de Griekse filosofie (I, 86) zonder dat één prae-socraat, Plato of Aristoteles maar worden genoemd? Alleen de grote Socrates wordt vermeld, en wel aan het eind van de Romeinse(!) geschiedenis (I, 162), waar ik dan toch, gezien de probleemstelling, liever Seneca zou noemen. Kinderen hebben mij spontaan verzekerd, dat ze zelfs met de in de loop van het trimester zelf gemaakte tabellen de proefwerkstof chronologisch moeilijk

konden verwerken. Moet echter de geschiedenisleraar niet bij uitstek het gevoel voor tijdsverhoudingen steeds weer opnieuw bijbrengen? Waarlijk geen gemakkelijke taak bij kinderen, die geregeld eeuwen mis zijn! Ik vrees, dat op deze wijze niet alleen bij mijn leerlingen de vaagheid slechts in de hand wordt gewerkt.

De schrijver moet dit zelf ook wel gevoeld hebben en werkt aanvankelijk voortdurend met verwijzingen naar de toekomst, die mij uit didactisch oogpunt niet verantwoord lijken, terwijl bij het voortschrijden door zijn boek de terugwijzingen niet van de lucht zijn. Ook dit heeft met tien verwijzingen op twee pagina's (II, 44, 45) geen enkele zin meer en maakt kinderen wanhopig of onverschillig. Dat bij deze methode toch wel onmisbaar te noemen gebeurtenissen als de uitbarsting van de Vesuvius of het uitvaardigen van de Magna Charta onvermeld blijven, valt niet te verwonderen. Eer men overigens tot zulk een uitspraak komt, moet men het leerboek van a tot z gelezen hebben; men kan nl. moeilijk voorzien, in welke samenhang Fontaine sommige feiten zal onderbrengen!

Mijn laatste bezwaar geldt de grillige, op zich interessante illustraties. De schrijver heeft ook hier iets nieuws willen brengen en ongetwijfeld zullen vooral iedere leraar en zittenblijver, die dit boek voor het eerst gebruiken, er hun plezier aan beleven. Maar een overvloedig geïllustreerd schoolboek zonder pyramide of romaanse kerk acht ik didactisch te kort schietend. Tenzij de schrijver ons met platenatlas of extra plaatjes wil zien werken, maar dit is toch voor de ouders, die gemiddeld al ± f 5,50 per jaar aan geschiedenisboeken uit te geven hebben, te veel eisend.

Wanneer ik aan het einde van deze kritiek nog eens beklemtoon, dat ik grote bewondering voor de schrijver koester, bedoel ik daarmee niet mijn eigen betoog omver te werpen. Fontaine moet een voortreffelijk leraar zijn en de Amsterdamse jeugd, die aan zijn voeten zit, mag wel weten, dat zij begenadigd is. Ieder die het onderhavige leerboek heeft gelezen, zal dat met mij eens zijn. Maar juist wanneer ik dit minder uit zijn werk had kunnen concluderen, zou zijn methode wellicht beter geslaagd zijn. Geef beginnende leraren Fontaine als leerboek voor hun leerlingen en zij

hebben een prachtig hulpmiddel er althans iets van te maken. Maar de schrijver zelf, zou, zo lijkt het mij, met een Rijpma of Commissaris de allerbeste resultaten bereiken.

Mocht Fontaine bij lezing van mijn verhaal tot hier toe nog niet de behoefte hebben gevoeld te repliceren, nu kan hij nauwelijks anders...

J. A. BORNEWASSER

De geschiedenis van mens en wereld; 493 blz. + register; prijs: f 35; uitgever: Donker, Rotterdam.

Onder redactie van professor Bowle, hoogleraar aan het Europa-college te Brugge werkten 22 Engelse geleerden aan dit imponerende, bijzonder fraai geïllustreerde boek. In kleine letter, over twee kolommen, wordt het leven op aarde vanaf de ijstijd tot en met de Tweede Wereldoorlog behandeld. Dr. Kossmann-Putto heet niet volstaan met het louter vertalen van de Engelse tekst. De specifieke Engelse voorbeelden verving zij soms door continentale; soms ook gaf zij een korte opheldering bij de tekst.

Deze wereldgeschiedenis gaat ervan uit dat een komende wereldbeschaving te verwachten is, nu vliegtuigen en radio de afstand elimineren. Maar, zo zeggen de schrijvers, dan wordt het zaak, dat afgestapt wordt van de toch altijd enigszins Europa-centrische geschiedbeschrijving van tot dusver. Het boek eist dan ook vooral aandacht op

voor de volken, wier geschiedenis òf vroeger weggelaten werd òf pas in de laatste tijd beter bekend werd. Het boek is niet voor vakgeleerden bestemd, maar voor 'gemiddelde' lezers. Het komt ons, als leraren, in tweeërlei opzicht te pas bij ons werk. In de eerste plaats omdat het rekening houdt met de nieuwste publicaties. In de tweede plaats omdat wij dikwijls — onder invloed van onze lesboeken — Europa in het centrum van de les zetten. Het kan, gezien de tijd, die voor ons vak is uitgetrokken, niet anders. Maar door kennis te nemen van een boek als hier genoemd, worden wij bewaard voor een te eenzijdige kijk op het wereldgebeuren.

Krijgt u gauw een boekenbon? Dan is dit wel iets!

Het tweede deel van de serie Horizonboeken zal een overzicht geven van de godsdiensten in heden en verleden.

REINSM A

PROF. DR. L. G. J. VERBERNE, *De Nederlandse arbeidersbeweging*, 3de druk, 198 blz., Aulaboek no 23, 1959, Utrecht-Antwerpen.

Van dit uitstekende studiewerk bezorgde collega Manning de herdruk. Terecht merkt hij in het voorwoord op, dat aan de eerste hoofdstukken heel wat zou kunnen worden toegevoegd. Men denke eens aan de literatuur, die o.a. in 1954 uitkwam bij het herden-

ken van de Armenwet van 1854. In de ruim 100 noten en in een uitbreiding van de bibliografie heeft Manning deze leemte enigszins trachten op te vullen. Zelfs een werk uit 1958 wordt nog vermeld.

REINSM A

DR. N. CRAMER, *Parlement en Pers in verhouding tot de overheid*, Leiden 1958 (uitg. H. E. Stenfert Kroese, prijs: f 14,50).

Dit is een levendig geschreven boek, waarin de schrijver een interessante probleemstelling biedt en uitwerkt. Naast het parlement vertegenwoordigt de pers de openbare mening tegenover de overheid. Laten de opiniebladen tot taak hebben hun lezers te informeren over het parlementaire bedrijf, tegelijkertijd

controleren en opiniëren zij de vertegenwoordigers in de Kamer namens het publiek. In de vorige en in deze eeuw won het dagbladwezen aanzienlijk aan betekenis, zodat de geschiedenis van de aangeduide wisselwerking een wezenlijke bijdrage vormt tot de parlementaire geschiedenis.

De auteur zet uiteen hoe de parlementaire handelingen openbaar gemaakt werden, beschrijft de ontwikkeling van de parlementaire pers, haar invloed in de parlementaire geschiedenis, en omgekeerd, de invloed van het parlement in de geschiedenis van de pers. Ter sprake komen journalisten als Noordziek, Lion en Belinfante, de relaties van Willem I, Thorbecke, Kuiper, Lohman en Schaepman tot de pers, en affaires als die van de Belgische oppositiepers, de Limburgse brievenhistorie, het aftreden van Marchant enz.

Het snelle betoog ontaardt soms in vluchtige schetsen. Al in het begin wordt de lezer getraceerd op een verzameling citaten en

anekdoten in plaats van een systematische uiteenzetting. Jammer genoeg krijgen de troebele bronnen van de politieke bladen onvoldoende indringende behandeling (blzz. 31, 70, 72vv). Het 'zonderling mengsel van liberale oppositiebladen, door de regering gesubsidieerde organen en radicale schandaalbladen' (blz. 110) had nader ontleed kunnen worden. Niet dat de schrijver eraan voorbijgaat, maar de lezer wenst méér en grondiger op de hoogte gesteld te worden.

Desondanks beveel ik deze studie gaarne aan bij collegae, belast met het onderwijs in de geschiedenis en staatsinrichting. Zij zullen dr. Cramer's boek met genoegen lezen.

A. F. MANNING

DR. J. S. BARTSTRA, *Handboek tot de Staatkundige geschiedenis van de landen van onze beschavingskring van 1648 tot heden*, 's-Hertogenbosch 1959 (uitg. L. C. G. Malmberg, intekenprijs f 28,50).

Elf jaar na de eerste druk van dit bekende handboek is een begin gemaakt met een tweede uitgave. Er zullen nu vijf delen verschijnen. De tekst en de literatuuropgave zijn met zorg en succes bijgeschaafd of aangevuld. In dit eerste deel geeft de schrijver een nieuw hoofdstuk in de vorm van een schets van de 'maatschappij en cultuur in het midden der 17de eeuw'. Bovendien stelt hij nu de caesuur in 1774 (1ste druk: 1763), zodat het eerste hoofdstuk uit het oude deel II is bijgevoegd.

Voor dit opus verwierf Bartstra indertijd de 'prijs voor het meesterschap' van de Leidse Maatschappij en het lidmaatschap van de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

In onze kringen wordt Bartstra's Handboek misschien wel het meest intensief geraadpleegd. Met zoveel enthousiasme zelfs,

dat een leerboek-schrijver enkele jaren geleden, méér dan zich door Bartstra te laten inspireren, hem op bedenkelijke wijze heeft geparafraseerd! Ik geloof niet, dat Bartstra met zo iets erg gelukkig is, maar het feit is typerend.

Een gelukwens en blijk van hernieuwde bewondering is op zijn plaats, voor een boek dat in onze boekenkasten héél dicht bij de hand staat. Eén vraag slechts: dekt de — nieuwe — ondertitel van dit deel: 'Nederland tussen de andere grote mogendheden, 1648 tot 1774' wel de tekst? Dat doet immers verwachten, dat of de Republiek gelijkwaardig aan de buitenlandse mogendheden werd beschouwd (tot 1774?), of dat de positie van de Republiek centraal was gesteld in het betoog.

A. F. MANNING

NIEUWE POCKETBOEKEN

Temidden van de grote massa pocketboeken, waarmede de boekhandel wordt overstroomd, bevinden er zich vrij wat, die over archeologische of historische onderwerpen handelen. Er zijn verscheidene belangrijke studies onder, die ook voor het grote publiek en niet te vergeten voor onze leerlingen uitermate leesbaar zijn.

Van de uitgeverij Het Spectrum ontvingen

wij een populariserend werkje van de onlangs overleden Engelse archeoloog V. Gordon Childe: *De prehistorie der Europese samenleving* (Prisma nr. 447), waarvoor de Amsterdamse hoogleraar prof. Glasbergen een inleiding schreef. Op het einde van zijn leven geraakte Childe sterk onder invloed van C. F. C. Hawkes, die in de prehistorische culturen van Europa niet alleen verbasterde en

barbaarse versies van Oosterse beschavingen zag.

Uit de meer wetenschappelijk bedoelde Aulaserie ontvingen wij van dr. J. de Vries: Heldenlied en heldensage, een studie over de verschillende aspecten van de Indogermaanse epiek, die primair voor literatuurhistorici van belang is, maar die ook de geschiedkundige kan interesseren. Speciaal moge ik verwijzen naar het tiende hoofdstuk over de historische achtergrond van de heldensage, zoals van de Nibelungen, de Cid enz. (Aula nr. 25).

Zeer gedegen is Aulaboek nr. 20 van prof. dr. A. von Martin: Sociologie van de Renaissance, waarin de schrijver het Renaissance-probleem tracht te benaderen door een sociologische behandeling i.p.v. de zuiver historische. Het boekje geeft een prachtige dwarsdoorsnede van de tijd, waarin een burgerlijke cultuur tot ontwikkeling komt.

De uitgeverij De Haan te Zeist geeft sedert enige tijd de Phoenixpockets uit, die over het algemeen zeer verzorgd zijn met veel illustraties op glanzend papier. Van Leonard Cottrell verscheen een populair en vlotge-

schreven werkje over het Nabije Oosten: De bakermat van onze beschaving. Nu de belangstelling voor de oude wereldrijken in het oostelijk bekken van de Middellandse zee zo groot is, zal dit boekje zeker vele lezers vinden. Van Joan Evans' boek: Life in mediaeval France, waarvan de oorspronkelijke uitgave vrij kostbaar is, verscheen een Nederlandse vertaling onder de enigszins misleidende titel: Leven in de Middeleeuwen. Helaas moet ons van het hart, dat de vertaling van dit overigens voortreffelijk boek getuigt van een wel zeer gebrekkige kennis van de historische terminologie, waardoor het lezen veelal tot een ergernis wordt. Ik moge een kleine bloemlezing van ergerlijke fouten aanhalen: Hendrik VII i.p.v. Hendrik II, Benoît de St. More, Baldwin II, Clement III, Ratisbou. Het verdient waarlijk aanbeveling ook aan de vertaling van het pocketboek de nodige aandacht te besteden! Misschien is het niet te onbescheiden om dan tevens te verzoeken eventuele literatuuropgaven en bronverwijzingen ook in de Nederlandse uitgave op te nemen.

S. B. J. ZILVERBERG

A. MIRGELER: *Geschiedenis van Europa*. Ned. vertaling J. van Os. Uitg. J. J. Romen & Zoon, Roermond-Maaseik, 1959. Geb. f 22,50.

Er is in de laatste jaren een ernstig streven te komen tot een geschiedenis van Europa als een eenheid. Enige tijd geleden verscheen van de hand van prof. Hk. Brugmans een eerste deel van zijn *Histoire de l'Europe*, thans ligt een Nederlandse vertaling van een Duits werk in één deel over hetzelfde onderwerp voor ons.

Het is zeker geen eenvoudige taak om in een vijfhonderd bladzijden de geschiedenis van ons werelddeel van de vroege Middeleeuwen tot de twintigste eeuw samen te vatten, een moeilijkheid waarvan de auteur zich dan ook wel terdege bewust moet zijn geweest. Het gaat Mirgeler niet om volledigheid in een geschiedenis van Europa, maar wel om een visie op Europa, dat hij zeker niet wil beperken tot het westelijk gedeelte ervan. Er moet heel wat studie aan het schrijven zijn voorafgegaan, al maakt de schrijver slechts sporadisch gebruik van literatuurverwijzingen. Ik heb het fraai uitgegeven boek met grote belangstelling gelezen en daarbij zeer

genoten van de veelal bijzonder knappe formuleringen die getuigen van grote kennis van de materie. Toch zal men hier en daar de accenten gaarne wat anders willen leggen. In het bijzonder meen ik, dat Mirgeler in de behandeling van bijv. de Hervorming en de Franse revolutie toch niet geheel geslaagd is. Een zinsnede als op p. 455 'De Franse Revolutie maakte een einde aan de geschiedenis van Europa, voor zover zij sinds de tijd der Karolingen een voortdurende eenheid had gevormd' lijkt mij toch wel een sterke vereenvoudiging van een zeer ingewikkeld historisch probleem. Voorts zijn m.i. de laatste eeuwen in de behandeling door de schrijver er wel wat mager afgekomen met betrekking tot de voorafgaande.

Deze kritische opmerkingen doen echter weinig af aan de grote bewondering die ik voor dit boek gevoel. Niet ten onrechte heeft de stad Aken de auteur voor dit werk de Karlspreis toegekend.

S. B. J. ZILVERBERG

Voor ons ligt de derde herziene en bijgewerkte druk van het algemeen bekende werk van dr. Bartstra. In deze nieuwe vorm is het belangrijk uitgebreid, want niet alleen zijn er kaartjes en illustraties aan toegevoegd, maar het tijdsbestek is thans dat van omstreeks 1870 tot 1957.

In het voorwoord deelt de schrijver mee, dat sedert het verschijnen van de eerste druk in 1925 wel het een en ander is veranderd, want dat 'op dit ogenblik imperialistisch heet de politiek van die staten, die haar imperia al geheel of goeddeels kwijt zijn en nu enkel nog maar beogen de verdediging van het restantje'. Dr. Bartstra gaf er echter de voorkeur aan de ingeburgerde titel te handhaven.

Op de inhoud van het werk behoeft ik niet in te gaan, maar wel moet ik verschillende bedenkingen naar voren brengen.

In het voorbericht lezen wij: 'Men vergeve mij in de laatste onderdelen (de schrijver bedoelt de periode 1914 tot 1957) mijn temperament'. Door deze uitspraak ontwapent hij de beoordelaar van zijn geschrift, maar het moet mij toch uit de pen, dat hij wel te veel vraagt, want voor een historicus heeft hij zich toch wel erg laten gaan in zijn afkeer van Duitsland, hetgeen o.m. bij de bespreking van de Tweede Wereldoorlog naar voren komt. Hij had echter ook zijn verontschuldigungen moeten aanbieden voor de beschrijving van de periode, die aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog voorafging.

Trouwens, hij is dan niet consequent, want zijn oordeel over keizer Wilhelm II wijzigt zich nogal eens. Op pag. 62 en 63 komt deze er niet zo goed af, maar in de tekst op afb. 18 wordt hij weer meer in bescherming genomen, maar de schrijver zegt er weer ontwapenend bij: 'Hij had een zeer gecompliceerd karakter!' Ik wil in dit verband nog op een ander punt wijzen. Bij afb. 15 — een tekening van Th. Heine uit de tijd van de eeuwwisseling — tekent de schrijver aan: 'Zou hij wel zuiver Arisch geweest zijn?' Is dit niet een te goedkope propaganda?

Als gevolg van een gewilde beknoptheid wordt vaak een scheefgetrokken beeld gege-

ven, waarbij ik speciaal denk aan de beschrijving van de kritieke dagen, die aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog voorafgingen (pag. 160 tot 166), waaraan m.i. te veel ontbreekt, waardoor de schuldvraag in een bepaald licht wordt geplaatst.

Het valt te betreuren, dat de tekst zoveel onjuistheden bevat. Ik noem enkele voorbeelden. Op pag. 62 wordt als jaar van de troonsbestijging van keizer Wilhelm II 1889 genoemd, op pag. 163 wordt gesproken over het Belgische neutraliteitsverdrag van 1831, op pag. 267 wordt medegedeeld, dat Tito in 1917 een Balkanfederatie wilde stichten, terwijl op pag. 205 wordt gesproken over de Duitse rijkskanselier Sleicher.

Er zijn echter ook in ander verband onjuistheden. De schrijver deelt op pag. 157 mee, dat Duitsland er na de afloop van de Tweede Balkanoorlog alles voor voelde 'een nieuwe Duitsgezinde Balkanbond van Roemenië, Bulgarije en Turkije' ter omsingeling van Servië tot stand te brengen. Dit is een uitspraak, die door de feiten, zoals die ons in de officiële Oostenrijks-Hongaarse en Duitse documenten en publikaties worden gegeven, wordt weerlegd. Ik vraag mij af of de schrijver zelf gelooft aan de grote invloed van de radio ter verspreiding van Trotski's opvattingen tijdens de besprekingen in Brest-Litowsk in 1918 (pag. 180).

De beperkte ruimte, die mij wordt toegemeten, laat niet toe op verdere ongeregelheden te wijzen, maar ik moet toch nog twee opmerkingen maken.

In het boek is ook een vrij uitgebreide literatuuropgave opgenomen, maar deze is verre van modern en vaak zelfs misleidend. Ik wijs erop, dat van de 'Documents français' niet 16, maar 39 delen zijn verschenen, terwijl de officiële Russische publikatie, voorzover deze in het Duits is vertaald, niet 3, maar bijna 20 delen omvat.

Tenslotte zij vermeld, dat het personen- en zakenregister veel te wensen overlaat. Ik noem slechts enkele voorbeelden. Waarom wordt Vóór Indië (waarom Vóór en niet Voor) niet daarin opgenomen voor pag. 131, 133, 243, 244, 268 en 284, waarom staat Gandhi niet voor pag. 285, Pakistan niet voor

285 en 286, waarom ontbreekt pag. 287 achter de namen van Bevin en Chamberlain en waarom staat in het register Soen-jat-sen en in de tekst Sun-jat-sen?

De conclusie moet zijn, dat men deze nieuwe druk met voorzichtigheid moet gebruiken.

DR. J. VERSEPUT

ONTVANGEN BOEKEN:

Malmberg, Den Bosch, *Van oermens tot wereldburger*, dr. Fontaine.

Daamen, Den Haag, *Euripid's, Heracles, Iphigeneia in Aulis*, vertaling E. Straat.

Dekker en v.d. Vegt, Nijmegen, *Smit over Fruin*, dr. Vermeulen.

Van Loghum Slaterus, Arnhem, *Rosa stond niet op*, M. L. King.

De Haan, Utrecht, *De Romeinse Beschaving*, dr. Hamilton.

„ „ *De mens in maatschappij, techniek en cultuur*, mr. Slagter.

„ „ *Leven in de M.E.*, Joan Evans.

Quérido, Amsterdam, *Het schip, dat gij bouwen zult*, A. Donker.

Van Loghum Slaterus, Arnhem, *Abraham Lincoln*, dr. Schulte Nordholt.

Wolters, Groningen, *De ontwikkelingsgang der Historie IIIa*, 16de druk, Rijpma en De Boer.

WERELD IN WORDING

Novem

W. BEEMSTERBOER S. J., C. J. CANTERS, MR. A. C. HENNY,
MEJ. M. JACOBS, DR. J. A. J. JOUSMA, H. J. NANNEN,
DR. L. C. SUTTORP, G. J. DE VOOGD, DR. H. F. WESSELS

Deel I

PREHISTORIE, OUDHEID EN MIDDELEEUWEN

260 blz. 2e druk, geb. f 5.75

Deel II

NIEUWE GESCHIEDENIS

240 blz. geb. f 5.75

Deel III

VAN DE FRANSE REVOLUTIE TOT HEDEN

556 blz. 5e druk, geb. f 9.75

De auteurs zijn bij het schrijven van deze methode van de volgende beginselen uitgegaan:

- * aan de cultuurgeschiedenis is een grote plaats ingeruimd
- * de overlading met feiten en namen uit de politieke geschiedenis is vermeden, door de stof te groeperen om een aantal kernen
- * aan de wereld buiten Europa is aandacht besteed.

De tekst is in grote en kleine letter gedrukt. De stukken in grote letter vormen een aaneensluitend geheel, *dat in omvang geringer is dan de tot nu toe gebruikte leerstof*. De gedeelten in kleine letter geven een toelichting of/en een uitbreiding van de stof.

De illustraties vormen een wezenlijk bestanddeel van de methode en sluiten nauw bij de tekst aan. De kaartjes zijn niet bestemd om een atlas te vervangen, maar kunnen bij het bestuderen van de les een steun voor de leerlingen zijn.

Een uitgave van

VAN GOOR ZONEN DEN HAAG

KRAMERS'

woordenboeken

geven

houvast

van Goor Zonen Den Haag